

PLACHETELE „COLABORĂRII FRANCO-ROMÂNE” DUPĂ UN DESEN AL LUI GEORGES SCOTT, AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

Adriana Roșca*

Cuvinte cheie: *plachetă, comitet, comemorare, caritate, alianță, alamă, Paris, Al. E. Lahovary, G. Scott, H. Delaspré.*

Keywords: *plaque, committee, commemoration, charity, alliance, brass, Paris, Al. E. Lahovary, G. Scott, H. Delaspré.*

Rezumat: *În perioada primului război mondial, medaliile și plachetele emise de către Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris cu scopul de a veni în sprijinul sistemului sanitar, al militarilor de pe front, al prizonierilor de război și al familiilor acestora sunt întâlnite în mod general în literatura de specialitate sub denumirea de „medalii și plachete ale colaborării franco-române”. Lucrate minuțios și îngrijit, aceste piese de mici dimensiuni dezvăluie, pe lângă conținutul istoric care întregește imaginea asupra comunității de români din Paris, și informații cu privire la tehnica de lucru și stilul specific al artei medalisticii moderne franceze. Prin intermediul acestui studiu ne propunem să adăugăm plachetelor deja publicate încă șapte piese de tip unifacies și o plachetă personalizată bătută în perioada amintită din inițiativa comitetului, cea din urmă fiindu-i dăruită lui Alexandru Emilian Lahovary, ministrul delegat al României la Paris și președintele de onoare al uneia dintre asociațiile românești cu scop caritabil din capitala Franței. Considerată astăzi o plachetă inedită prin prezența legendei pe revers, piesa pe care o regăsim în colecțiile Muzeului Municipiului București ne provoacă încă odată să discutăm despre această metodă de a păstra gravat în metal informații valoroase cu privire la perioada în care au fost realizate și scopul pe care l-au deservit.*

Abstract: *During the First World War, medals and plaques made by the Assistance Committee of the Romanian Red Cross in Paris in order to support the health system, the soldiers on the front, prisoners of war and their families, are generally found in literature under the name of „medals and plaques of the Franco-Romanian collaboration”. Carefully crafted and cared for, these small pieces reveal, in addition to the historical content that completes the image of the Romanian community in Paris, information on the work technique and style specific to the art of modern French medalistics. Through this study we propose to replenish the number of plaques already published in this segment with seven single-type plaques and a personalized plaque minted in the mentioned period at the initiative of the committee. The last piece was given to Alexandru Emilian Lahovary, the delegate minister of Romania in Paris and honorary president of one of the Romanian charitable associations in the French*

* Muzeul Municipiului București, Cabinetul Numismatic și Medalistic.

capital. Considered today a unique plaque due to the presence of the legend on the reverse, the piece found in the collections of the Museum of Bucharest Municipality challenges us once again to discuss this method of keeping engraved in metal valuable information about the period in which they were made and the purpose they served.

Înflorind ca o formă de artă în secolul al XIX-lea și implicit în veacul următor, medaliile și plachetele realizate în mod obișnuit în bronz, argint sau aur, produse în număr mare pentru a comemora personalități sau a recunoaște evenimente speciale reprezintă în mod cert o metodă expresivă și eficientă de a umple paginile istoriei cu informații de mult uitate sau ignorate. Poate printre cele mai răspândite medalii sunt cele realizate în preajma sau în timpul conflictelor militare, iar un exemplu în acest sens îl constituie și piesele oficiale bătute în timpul Primului Război Mondial și distribuite în mod normal de către statele angajate în conflict. Pe lângă acestea nu putem pierde din vedere nici medaliile sau plachetele emise și distribuite de către instituțiile civile ca o formă de răsplată pentru servicii umanitare excepționale ori pentru strângerea de ajutoare, mai ales financiare. Așadar, prin textul de față ne propunem să discutăm despre proiectarea și distribuirea unor astfel de plachete emise de către asociațiile caritabile, răspândite astăzi pe scară largă, prin expunerea unor observații ca urmare a analizei în detaliu a pieselor și a unor informații de ordin general relevante pentru acest studiu. Am pornit acest demers în scopul de a întregi numărul pieselor deja publicate¹ cu opt plachete care se regăsesc în colecția Muzeului Municipiului București și care înfățișează cel mai bine specificul perioadei în care au fost realizate. Pentru a înțelege contextul apariției acestor piese este necesară o scurtă privire de ansamblu referitoare la fondarea și activitatea asociațiilor civile din timpul Primului Război Mondial. În acea perioadă, pe întreg continentul european au activat un număr însemnat de societăți civile de ajutor reciproc care au organizat mai multe acțiuni caritabile cu scopul de a ușura suferința soldaților de pe front, a răniților și a familiilor acestora. Printre asociațiile caritabile cu o activitate intensă și desfășurată exclusiv în timpul conflagrației se numără și Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris (CACRRP). Înființată la finele anului 1916, după momentul intrării României în război alături de Antanta, în cadrul comunității de români din capitala Franței, asociația caritabilă a cărei misiune a constat cu precădere în strângerea de fonduri pentru achiziționarea alimentelor, medicamentelor, confecționarea de halate și cămăși pentru prizonieri și a celor necesare în perioada conflictului² a reușit într-un timp relativ scurt să obțină sprijinul de care avea nevoie în realizarea programului propus. În fruntea asociației se aflau delegatul României la Paris, Alexandru E. Lahovary³, și omul de stat Paul Deschanel⁴ în calitate de președinți onorifici precum și Ana Lahovary în calitatea sa de președinte executiv. În contextul activității depuse în cadrul Comitetului, despre Ana Lahovary am putea afirma că a fost practic „motorul acestei acțiuni” întrucât înainte de a primi sprijinul necesar în această problemă a început să îi contacteze pe viitorii membri titulari și onorifici ai asociației, reușind „să instituie la nivelul întregii Franțe o rețea de

¹ Buzdugan, Niculiță 1971, p. 262-262; Ievreinov *et alii* 1999, p. 219.

² Informațiile provin în urma studierii inventarului nr. 1031 fondul Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris (SANIC nr. 1031).

³ Stănescu, Vlad 2009, p. XXI.

⁴ Mihăilescu 1983, p. 241.

strângere a ajutoarelor, mai ales a celor financiare”⁵. Astăzi sursele ne arată că au fost desemnați în cadrul asociației aproximativ 100 de membri de onoare care au aparținut mediului cultural și artistic din spațiul franco-român, unor structuri de prestigiu și de decizie din țara aliată și nu în ultimul rând aristocrației⁶, iar patronajul reginei românilor „chiar și de la distanță sporea prestigiul și vizibilitatea” acestor acțiuni întreprinse de către Comitet⁷.

În vederea promovării cauzei și obținerii fondurilor și implicit redirectionării acestora către România⁸ au fost necesare o serie de conexiuni stabilite anterior de românii în țara de adopție, precum „legăturile de prietenie și apreciere reciprocă, alianțele matrimoniale mai ales la nivelul aristocrației și o bună cunoaștere a mediului politic cultural și social francez”⁹. Activitățile desfășurate de către această asociație civilă și implicit susținute de publicații prestigioase ale vremii printre care menționăm *Le Figaro*, *La Revue des Deux Mondes* sau *Le Correspondant*¹⁰ au constat în organizarea de conferințe publice, de spectacole teatrale la Opera din Paris, expoziții de artă populară și arhitectură românească și nu în ultimul rând, în editarea și vânzarea unor cărți poștale ilustrate și baterea unor insigne, medalii și plachete, cu scopul obținerii fondurilor necesare cauzei¹¹. Cele din urmă numite și „medalii și plachete ale colaborării franco-române” au fost realizate mai degrabă ca o simplă piesă comemorativă și au fost vândute la scară largă cu scopul obținerii sprijinului financiar atât de necesar cauzei.

Urmând exemplul altor asociații care au contribuit în mare măsură la susținerea eforturilor combatanților de război angajați pe toate fronturile, CACRRP și-a canalizat toate eforturile în a organiza cât mai multe acțiuni caritabile și de a colecta fondurile destinate susținerii eforturilor de război. Prin urmare din inițiativa Anei Lahovary și cu sprijinul unor personaje influente din spațiul cultural francez¹² comitetul a emis o serie de plachete de mici dimensiuni care au fost distribuite prin magazine și recepțiile marilor hoteluri alături de cărțile poștale și celelalte medalii emise cu reprezentarea Reginei Maria în uniformă de infirmieră semnate de Tony Szirmai¹³ spre a fi vândute în folosul societății. Un alt mijloc prin care plachetele erau răspândite în rândul susținătorilor cauzei comitetului a fost punerea acestora în vânzare în timpul spectacolelor de binefacere¹⁴. Aceasta s-a dovedit o modalitate foarte utilă în ceea ce privește promovarea acțiunii comitetului în condițiile în care cei doi soldați considerați un simbol al unei lupte comune și reprezentați pe micile plachete se regăseau atât pe unele dintre cărțile poștale tipărite spre a fi scoase la vânzare cât și pe programul-invitație din cadrul evenimentelor organizate¹⁵. În acest caz vom expune câteva aspecte pe care le considerăm esențiale cu privire la procesul distribuirii medaliilor și plachetelor emise din inițiativa CACRRP. Dacă pentru realizarea medaliei cu bustul reginei

⁵ Ciupală 2017, p. 135.

⁶ Ciupală 2017, p. 131.

⁷ Ciupală 2017, p. 135.

⁸ Ciupală 2018, p. 47.

⁹ Ciupală 2017, p. 131.

¹⁰ Mihăilescu 1983, p. 242.

¹¹ Mihăilescu 1983, p. 242.

¹² Opaschi 2017-2018, p. 236.

¹³ Opaschi 2017-2018, p. 236.

¹⁴ Ciupală 2017, p. 134.

¹⁵ Ciupală 2018, p. 82.

Maria comunitatea l-a ales pe unul dintre medaliștii favoriți ai familiei regale¹⁶, pentru plachetele din alamă care îi înfățișează pe cei doi camarazi de arme a fost ales sculptorul și desenatorul Guillaume-Claude-Henri Delaspré, exponent al școlii franceze de sfârșit de secol XIX și început de secol XX, originar din Bordeaux¹⁷. Printre aspectele care diferențiază medaliile de plachete, pe lângă forma și dimensiunea pieselor, se numără și tipul de metal utilizat în realizarea lor. În timp ce medaliile cu bustul reginei românilor au fost realizate din bronz, argint sau argint aurit¹⁸, plachetele semnate H. Delaspré și care ne înfățișează o frumoasă scenă a prieteniei franco-române sunt dintr-un aliaj, mai precis dintr-o alamă galbenă cunoscută în epocă și sub denumirea de metal colorat¹⁹. Astfel, metalul folosit în vederea realizării pieselor a stabilit practic și prețul de vânzare al acestora, prin urmare prețul unei medalii pornea de la 25 de franci și ajungea până la 60 de franci (cele din argint aurit), în timp ce prețul pentru plachete era de numai 4 franci²⁰. În acest caz se impune menționarea faptului că din acest grup al plachetelor emise de către Comitet, o parte au fost destinate exclusiv vânzării, iar o altă parte a constat într-un număr de piese personalizate emise pentru a fi dăruite în semn de recunoștință aceluia care au susținut eforturile de război, fie că ofereau donații sau ajutau la colectarea acestora²¹.

Din grupul de opt plachete emise de către CACRRP în timpul Primului Război Mondial și aflate în colecțiile Muzeului Municipiului București remarcăm o piesă inedită care se delimitează semnificativ față de celelalte printr-o trăsătură definitorie și anume prezența legendei pe revers care indică scopul realizării și persoana căreia îi era destinată. În ceea ce privește datele referitoare la dimensiunea și greutatea acestora putem afirma faptul că piesele au fost produse cu dimensiuni variind între 56,5×80,3 mm și 57,4×80,4 mm și o greutate care se încadrează între 101 și 116 gr. Prin urmare, dacă grupăm piesele în funcție de greutatea lor constatăm că în cadrul colecției noastre avem o piesă de 101 g, o piesă de 102 g, două piese cu o greutate de 111 g, o piesă de 113 g, două cu o greutate de 114 g și una de 116 g. Sub acest aspect putem menționa faptul că dimensiunile și greutatea ne dezvăluie date cu privire la tehnica de lucru utilizată la acea vreme de Henri Delaspré, piesele fiind realizate manual după un tipar și nu industrial.

Aplecându-ne cu o mai mare atenție asupra singurei plachete cu legendă pe revers din grupul de opt piese am constatat că aceasta se încadrează în seria celor personalizate față de celelalte șapte destinate exclusiv vânzării. Această piesă unică în colecția muzeului nostru a fost realizată pentru A. E. Lahovary, președintele de onoare al Comitetului de asistență al Crucii Roșii Române din Paris, în semn de mulțumire pentru noblețea și sprijinul adus activității comitetului încă de la fondarea sa. Continuând demersul referitor la acest tip de plachete personalizate, despre care am putea spune că reprezintă o formă elegantă de recunoștință, am găsit în studiile și lucrările publicate până în prezent alte două piese din această serie și o singură mențiune

¹⁶ Oberländer, Pârvan 2003, p. 318.

¹⁷ Cazenave 2001, p. 217.

¹⁸ Opaschi 2017-2018, p. 254, pl. 4.

¹⁹ Dacă în aceeași perioadă în Franța alama era utilizată într-un procentaj mic în realizarea plachetelor comemorative, în România în toamna anului 1916 o ordonanță militară a forțelor de ocupație impunea declararea și predarea către stat a oricărui obiect din metal precum cele din aramă, bronz, alamă, zinc sau tablă smălțuită considerate la acea vreme metale interzise, vezi Cancicov 1921, p. 132.

²⁰ Opaschi 2017-2018, p. 254, pl. 4.

²¹ Opaschi 2017-2018, p. 236.

referitoare la o a treia. Așadar, mergând pe firul surselor istoriografice remarcăm studiile elaborate de către Katiușa Pârvan în care sunt menționate două piese din această categorie, una dintre ele fiind realizată pentru Elena Cantacuzino, în calitate de membru de onoare al Comitetului Crucii Roșii²², și cea de-a doua fiindu-i atribuită d-nei Catargi²³ în calitate de membru al consiliului de administrație al Comitetului Crucii Roșii²⁴. În ceea ce privește cel de-al treilea exemplar menționat, Lidia Mihăescu vorbește în cadrul studiului redactat cu privire la activitățile întreprinse de către CACRRP în timpul războiului și despre o piesă personalizată pe care a primit-o în dar scriitorul francez Auguste Dorchain de la Ana Lahovary, oferind și un scurt citat prin care acesta își exprima bucuria la vederea plachetei: „sînt fericit să văd gravat pe reversul medaliei numele meu, care este al unui admirator fervent, al unui prieten devotat al țării dumneavoastră”²⁵. Toate aceste aspecte ne determină să afirmăm că numărul pieselor de tip *unifacies* este semnificativ mai mare față de cele personalizate, iar placheta lui A. E. Lahovary nu reprezintă un caz singular. Un exemplu în acest sens îl reprezintă și placheta celui de-al doilea președinte de onoare al Comitetului de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris, care a fost vîndută în cadrul unei case de licitații din Marea Britanie, în anul 2005, într-un grup de cinci piese cu prețul de 85 de lire²⁶.

Revenind asupra plachetelor proiectate de H. Delaspré și care se află în patrimoniul Muzeului Municipiului București, considerăm că ele reprezintă în egală măsură un document istoric și o creație artistică, precum și o sursă impresionantă de informații, atât pentru istorici cât și pentru oamenii de cultură în general, prin urmare vom începe analiza asupra pieselor de la prima descriere realizată de către Ștefan Capșa în anul 1920 în *Cronica Numismatică și Arheologică* a unei piese de tip *unifacies*²⁷. Considerate un simbol la scară redusă, plachetele colaborării franco-române exprimă în principal viziunea asupra relațiilor politice dintre cele două state aliante prin redarea unei frumoase scene a prieteniei dintre un dorobanț și un *poilu*²⁸. Modelate cu măiestrie de către H. Delaspré piesele se caracterizează prin atenția la detalii redată prin expresia și căldura formelor celor două personaje reprezentate în relief și mai ales prin minuțiozitatea cu care au fost lucrate. Ideea care stă în spatele imaginii alese spre a fi redată pe plachete este aceea a soldaților care au luptat pentru apărarea celor două națiuni, iar acest aspect este susținut de prezența simbolurilor nonverbale ca formă de conservare a identității naționale, iar aici ne referim cu precădere atât la simbolurile religioase care redau detaliile arhitecturale ale clădirilor emblematică cât și a celor naționale. Astfel, putem observa cum Georges Scott și implicit H. Delaspré au ales o structură omogenă în ceea ce privește viziunea artistică și au plasat central doi soldați de infanterie, cel român în dreapta și cel francez în stînga, dându-și mâna, cinci drapele ce

²² Pârvan 2008, p. 527.

²³ Michaela Catargi a deținut funcția de secretar în filiala românească din Paris a societății „Le vêtement du prisonnier du guerre” atașată Crucii Roșii Franceze, Ciupală 2017, p. 144.

²⁴ Pârvan 2008, p. 528.

²⁵ Mihăilescu 1983, p. 243.

²⁶ Casa de licitații DNW, Marea Britanie, lot de piese nr. 1680, https://www.dnw.co.uk/auction-archive/past-catalogues/prices-realised.php?auction_id=77&layout=detailed&offset=400&limit=80, accesat la data 11.11.2020.

²⁷ Capșa, Popp 1920, p. 23-24.

²⁸ *Poilu* este un termen informal utilizat în epocă pentru soldat de infanterie din armata franceză din timpul marelui război, Beston 1916, p. 158.

flutură în vânt în registrul superior, două dintre ele purtând o stemă încoronată susținută de doi lei afrontați și în plan secund, în secțiunea stângă, fațada unei biserici specifice arhitecturii franceze (de tip renescentist), iar în cea dreaptă a unei biserici creștin-ortodoxe.

În acest context considerăm importantă menționarea micilor diferențe dintre placheta modelată de către H. Delaspré și desenul propriu-zis al lui George Scott²⁹. Spre deosebire de placheta din alamă, cei doi camarazi de arme din desenul inițial al lui Georges Scott sunt redați în interiorul unui medalion ce are la bază, așezată pe două frunze de laur încrucișate, o cruce roșie³⁰, simbolul adoptat în 1863 ca semn distinctiv pentru societățile voluntare care au asistat soldații răniți³¹. În urma examinării detaliate a elementelor cuprinse în desenul piesei se poate observa prezența acvilei pe steagurile regatului României și pe stindard. Din cele cinci drapele ce aparțin forțelor aliate reprezentate în registrul superior al piesei, două aparțin României și trei Franței, cele românești diferențiindu-se prin scutul încoronat susținut de doi lei afrontați ce are la bază o eșarfă în falduri.

În analiza și interpretarea pieselor au existat și erori cu privire la semnătura gravorului aflată pe avers în secțiunea din dreapta, jos³². Pe parcursul cercetării întreprinse am întâlnit numele gravorului scris sub două forme, A. Delaspré sau simplu Delaspré. Printre primii care îl indică pe A. Delaspré³³ ca modelator al piesei este Ștefan Capșa³⁴, ceea ce ne indică faptul că în anul 1920 gravorul nu era foarte cunoscut în rândul artiștilor francezi, aspect de altfel dezvăluit și de lucrările de specialitate care îl plasează ca expozant în Salonul Artiștilor începând cu 1921³⁵. Privind cu atenție piesa putem observa cu ușurință faptul că placheta este semnată Henri Delaspré, acesta marcând piesa la fel ca în cazul statuetei de mici dimensiuni și anume prin gravarea numelui Delaspré și a inițialei prenumelui (H) deasupra primei litere din numele său (~~H~~).

În încheierea acestei succinte prezentări cu privire la plachetele alianței franco-române aflate în colecțiile Muzeului Municipiului București remarcăm piesa care prezintă pe revers o legendă pe șapte rânduri. Prin finețea cu care a fost lucrată, H. Delaspré s-a străduit să realizeze o plachetă îngrijită, unică în colecția noastră, nu doar prin atenția la detalii, ci și prin execuție. Ca tematică, plachetele pe care le aducem în atenția specialiștilor se încadrează în rândul acelor piese emise în anii 1916-1918 pentru a păstra amintirea celor care au luptat pe front, a alianțelor politice și a relațiilor de prietenie dintre cele două state: România și Franța.

CATALOG

PLACHETA ALIANȚEI FRANCO-ROMÂNE ACORDATĂ
PREȘEDINTELUI DE ONOARE AL COMITETULUI DE ASISTENȚĂ AL CRUCII
ROȘII ROMÂNE DIN PARIS ALEXANDRU EMILIAN LAHOVARY (PI. I/1)

²⁹ Georges Scott, corespondentul revistei *Illustration* în timpul Primului Război Mondial cunoscut pentru numeroasele sale desene reprezentând frontul și ilustrațiile pentru cărți poștale, Fussell 2009, p. 348.

³⁰ Ciupală 2018, p. 82.

³¹ Evseev 1999, p. 119.

³² Vezi Pârvan, Neguțu 2004.

³³ Oberländer, Parvan 2003, p. 328; Capșa, Popp 1920, p. 23-24.

³⁴ Capșa, Popp 1920, p. 23-24.

³⁵ Cazenave 2001, p. 217.

Gravor: Henri Delaspré

Av: Central un soldat francez și un soldat român strângându-și mâna; în registrul superior cinci drapele ce flutură în vânt; în plan secund, în secțiunea stângă, reprezentarea unei biserici specifice arhitecturii franceze și în cea dreaptă reprezentarea unei biserici creștin-ortodoxe; în registrul inferior anul 1916; în dreapta jos gravat pe două rânduri: D'après Georges Scott/Delaspré 1917.

Rv: Legenda pe 7 rânduri: À MME A. E. LAHOVARY PRESIDENTE DU CONSEIL D' ADMINISTRATION DU COMITE D'ASSISTANCE A LA CROIX ROUGE ROUMAINE –

1. AE; 56,73×80,52 mm; 111,79 g. Nr. inv. 1023.

Proveniență: Fondul vechi al Muzeului Municipiului București.

PLACHETA COOPERĂRII ARMATELOR ROMÂNNO-FRANCEZE 1916
(Pl.I/2-8)

Gravor: Henri Delaspré

Av: Central un soldat francez și un soldat român strângându-și mâna; în registrul superior cinci drapele ce flutură în vânt; în plan secund, în secțiunea stângă, reprezentarea unei biserici specifice arhitecturii franceze și în cea dreaptă reprezentarea unei biserici creștin-ortodoxe; în registrul inferior anul 1916; în dreapta, jos, gravat pe două rânduri: D'après Georges Scott/ Delaspré 1917.

2. AE; 57,2×80,5 mm; 114,81 g. Nr. inv. 34830.

Proveniență: incertă

3. AE; 57,1×80,6 mm; 111,2 g. Nr. inv. 35425/1.

Proveniență: donație Muzeul de Artă al Republicii Populare Române

4. AE; 57,4×80,7 mm; 101,3 g. Nr. inv. 35425/2.

Proveniență: donație Muzeul de Artă al Republicii Populare Române

5. AE; 57,1×80,2 mm; 114,8 g. Nr. inv. 94801.

Proveniență: Smintescu Dan, achiziție 1966.

6. AE; 57,4×80,4 mm; 102 g. Nr. inv. 95010.

Proveniență: achiziție 1966.

7. AE; 57,1×80,3 mm; 116,3 g. Nr. inv. 98199.

Proveniență: Cantilli J., 1968.

8. AE; 56,5×80,3 mm; 113,4 g. Nr. inv.137271.

Proveniență: Georgescu Florica, achiziție 1983.

Bibliografie / Bibliography

Beston 1916: H. Beston, *A volunteer poilu*, Houghton Mifflin, Boston, 1916.

Buzdugan, Niculiță 1971: G. Buzdugan, G. Niculiță, *Medalii și plachete românești*, Ed. Științifică, București, 1971.

Cancicov 1921: V. Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri din timpul războiului României. Jurnal zilnic 13 august 1916-31 decembrie 1918*, vol II, Atelierele Societății Universul, București, 1921.

- Capșa, Popp 1920:** Ș. Capșa, V. N. Popp, *Medalii și plachete*, CNA, anul I, nr. 3-4, iulie-august 1920, p. 23-27.
- Cazenave 2001:** E. Cazenave, *Les artistes de l'Algerie: dictionnaire des peintres, sculpteurs, graveurs 1830-1962*, Bernard Giovanangeli Éditeur, Paris, 2001.
- Ciupală 2017:** A. Ciupală, *Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*, Polirom, Iași, 2017.
- Ciupală 2018:** A. Ciupală, *România în timpul Primului Război Mondial: aliați, adversari, și propagandă: o istorie în imagini*, Monitorul oficial, București, 2018.
- Evseev 1999:** I. Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999.
- Fussell 2009:** P. Fussell, *The Great War and Modern Memory*, Sterling Publishing Company, Inc., New York, 2009.
- Ievreinov et alii 1999:** A. Ievreinov, O. Iliescu, N. Curdov, M. Duțu, *Medalii privitoare la istoria românilor repertoriu cronologic 1551-1998*, București, 1999.
- Mihăilescu 1983:** L. Mihăilescu, *Informații documentar-istorice referitoare la desăvârșirea unității naționale aflate în fondul de arhivă „Comitetul de asistență al crucii roșii române de la Paris (1916-1918)” MN, VII, 1983, p. 241-244.*
- Oberländer, Pârvan 2003:** E. Oberländer-Târnoveanu, K. Pârvan, *Medalii, plachete, ordine decorații, monede și bancnote cu portretele regelui Ferdinand I și Regina Maria*, MN, XV, 2003, p. 311-341.
- Opaschi 2017-2018:** C. Opaschi, *Doamne din familiile Kretzulescu-Lahovary martore ale istoriei moderne a României. Contribuții documentare*, CN, XXIII-XXIV, 2017-2018, p. 227-258.
- Pârvan 2008:** K. Pârvan, *Câteva medalii și decorații străine primite de români*, CN, XIV, 2008, p. 517-553.
- Pârvan, Neaguțu 2004:** K. Pârvan, M. Neaguțu, *Aspecte ale colaborării româno-franceze în primul război mondial*, MN, XVI, 2004, p. 309-335.
- SANIC nr. 1031:** Serviciul Arhivele Naționale Istorice Centrale (SANIC), fond nr. 1031 Comitetul de Asistență al Crucii Roșii Române din Paris (1916-1923).
- Stănescu, Vlad 2009:** A. Stănescu, L. Vlad, *Memorialistică diplomatică Alexandru Em. Lahovary amintiri diplomatice Constantinopol (1902-1906), Viena (1906-1908)*, vol. I, Institutul European, București, 2009.

Lista ilustrațiilor / List of illustrations

Planșa I. Plachete ale cooperării armatelor româno-franceze din colecția Muzeului Municipiului București.

Plate I. Plaques of the Romanian-French armies cooperation from the collection of the Bucharest Municipality Museum.

1

2-8

Planșa I. Plachete ale cooperării armatelor româno-franceze din colecția Muzeului Municipiului București.